

RAZVOJNE OBVEZE ZAGREBA PREMA HRVATSKOJ PERIFERIJU

Ivan ROGIĆ, Anka MIŠETIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.334.56(497.5)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28.9.1999.

U radu se problematizira odnos središte – periferija u kontekstu suvremenog hrvatskog društva i modeli sudjelovanja metropole u programima periferijske revitalizacije. Rabeći shemu: metropola (središte) – periferija kao posljedicu identitetskih upisa, autori “postavljaju” periferiju u mrežu suradničkog odnosa koji postaje jedan od važnijih konstrukcijskih postupaka u oblikovanju socijalne integracije. Sposobnost metropolskih aktera za revitalizaciju periferije izvodi se iz sposobnosti za uspješnu (post)modernizaciju koja se temelji na endogeno motiviranom regionalnom razvitku. Iz perspektive suradničkog odnosa pojam metropole obuhvaća, osim središnjeg grada (osnovne zajednice), i cijelo područje te zajednice (imaginarnu metropolu). Na popisu revitalizacijskih zadaća na hrvatskoj periferiji na prvom je mjestu oblikovanje identitetske osnovice lokalne zajednice koja tek ima, autonomno, u drugom koraku, odrediti razvitak za koji je sposobna. Zadaća metropole može se naći u nekoliko tipova razvojnih poticaja: poduzetničkom i socijalnom, ali i pomoći pri oblikovanju primjerenih simboličkih praksa. Na kraju, da bi se izbjegao prigovor kako je metropola specifičan urbani monopol, valja pronaći alternativu u suradničkim obvezama koje prirodno proizlaze iz integracijskih zadaća metropole.

O POJMOVIMA

Prije svega valja reći da uporaba pojmovnog para: središte (jezgra) – periferija iz perspektive modernizacijskih procesa obuhvaća u jednom svojem sektoru i urbano razdvajanje. Diferencijacija: (europska) modernizacijska središta – modernizacijska periferija koju sugerira Wallerstein (1986.) djelomično je sukladna Braudelovom modelu: (središnji) grad – (periferna) negradska pokrajina koji opisuje opći predložak teritorijalnog samooblikovanja poznatih civilizacija predmodernizacijskih društava (Braudel, 1992.). Kako bi ovaj shematizam bio upora-bljiv kao opći konstrukcijski predložak za predmodernizacij-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

ska i modernizacijska društva, bilo bi u najmanju ruku korisno odrediti funkcije i zadaće koje jamče "centričnost" nekom središtu.

Primjerice, u klasičnoj helenskoj civilizaciji bila su zajednička svim posebnim političkim jedinicama tri središta (Delfi, Olimpija, Kos). No ta središta nisu glavni gradovi (metropole) u današnjem smislu. Jer, razina njihove "centričnosti" ograničena je na kozmogenetičke funkcije i zadaće. (Rogić, 1997.) To znači da su takvi centri mjesta / pomagala diferencijacije jednog društva kao posebna svijeta (identitet, vrijednosti, hijerarhija smisla, itd.). Njima se nužno ne dopisuju i sociogenetičke zadaće (zadaće organizacije posebnih praksa), jer tu ulogu mogu uspješnije odigrati druga središta (metropole upravljačke i tehničke moći).

Kad biskup J. Haulik, sredinom prošlog stoljeća, ustvrđuje da je Zagreb postao "metropolom domovine", on nema pred očima samo planirani uspon Zagreba u gospodarskim i političkim poslovima. Nego i rekonstrukciju atributa koji će omogućiti da Zagreb stekne položaj središta jednog posebnog svijeta (slobodne Hrvatske). Zato se usporedo oblikuju i kozmogenetičke i sociogenetičke ovlasti Zagreba. Prisutnost obje skupine ovlasti nije nužna za ulogu središta. Jer, vidjelo se, Braudelova analiza sugerira da se one mogu razdijeliti i sukladno tomu utjecati na specifičnu hijerarhiju u središnjoj mreži. Za nas je korisno uočiti da upis središta, dakle, nije nužno posljedica modernizacijskih uspjeha/neuspjeha, nego da pripada popisu predvidljivih identitetskih gesta. Baš zato što je posljedica identitetskih upisa, ova shema upućuje na potencijal različitosti koji osigurava periferija. Drukčije rečeno, bez periferije kao mreže partnera središnjeg (identitetskog) upisa nije održiva ni socijalna integracija. Identifikaciju periferije za potrebe ovog rada ograničit ćemo u odnosu prema metropoli. Na taj način dobit ćemo shemu u kojoj se granice periferije ocrtavaju uvijek prema granicama metropole. Umjesto teritorijalnog opisivanja periferijskog lika, za početak periferiju predložimo definirati kao područje koje je, zbog razvojnih neuspjeha, ostalo bez subjekata sposobnih za autonomni razvitak, a u značenjskom smislu bez identitetske osnovice lokalne zajednice. Takva obilježja najočitija su u područjima koja se tradicionalno smatraju razvojnom periferijom, zbog čega su dobivala statuse "pasivnih krajeva", "nerazvijenih općina", a danas "područja posebne državne skrbi".

METROPOLSKI AKTERI I REVITALIZACIJA

Poticaji za obnovu periferije i sposobnosti za njezinu revitalizaciju pripisuju se različitim sudionicima društvene preobrazbe, u rasponu od države (ili njezinih sastavnih članova) do industrijskih subjekata, gradova, periferijskih sudionika ili gra-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

đana kao općih korisnika rezultata razvitka. Ipak, iz iskustva i hrvatskog i inozemnih društava poučno je uočiti da nositelji i sudionici revitalizacije nisu lako odredljivi. Štoviše, analize pokazuju da su uspješne revitalizacije ograničene na ona društva koja su već oblikovala uspješnu modernizaciju i polarizirala razvitak. Tu pouku djelomično ublažuje činjenica da se primjeri uspješnih regionalnih revitalizacija mogu naći i u sredozemnim europskim društvima kakva su talijansko, portugalsko, španjolsko ili grčko. Ona u modernizacijskom pogledu nisu uzorita društva. Čak ni "treća Italija", na talijanskom sjeveroistoku koji je inače blizak glavnim europskim modernizacijskim područjima. Ali, unatoč tomu, posve je očito da sposobnost za revitalizaciju periferije treba razumjeti kao novu figuru sposobnosti za (post)modernizaciju. Ona je neodvojiva od postojeće modernizacijske baštine i sudioništva metropolskih aktera, premda bi, mehanički promatrano, trebalo očekivati redukciju njihove uloge. Bez njih se ne može, jer se obnova periferije treba razumjeti kao nastavak modernizacijskog procesa. S drugim ciljem, i promijenjenim sudionicima, ali i s novim zadaćama starih, kakvi su država, metropola, profesionalne elite, ili industrijske tvrtke.

Prisutnost metropole u programu periferijske obnove naslanja se na dvije posebne činjenice.

(i) Metropolski su sudionici i intencionalno promatrano, izravno zainteresirani za nacionalnu integraciju. U osvjetljenje prve hrvatske modernizacije oblikuje se u Zagrebu hrvatska metropola kao modernizacijsko sredstvo koje prethodi programu modernizacije. Posrijedi je činjenica da modernizacijska preobrazba strukturno implicira i nacionalnu integraciju kao jedan od svojih temeljnih imperativa. Modernizacijska polarizacija društva po shemi centar/periferija nije, sama po sebi promatrana, dezintegracijskim procesom premda implicira gubitak i razvojne perspektive periferijskih područja i socijalne i razvojne subjektivnosti. Zato je njezine učinke potrebno stalno nadzirati i korigirati, unoseći spomenutu integracijsku perspektivu u modernizacijsko orijentiranje. Dakako, to je prvom zadaćom nacionalne države. Ali nije samo njezina. Jer se, poznato je, uklanjanje dezintegracijskih učinaka ne može uspješno organizirati samo s pomoću institucionalnih subjekata, ma koliko bile široke njihove formalne ovlasti. Na toj je podlozi posve vidljivo da su, uz državne, i metropolski akteri funkcionalno obvezatni djelovati kao akteri periferijske obnove.

(ii) Metropolske obveze ne treba brkati s ovlastima koje u pojedinim društvima imaju velegradovi. Na to smo upozorili u posebnoj analizi (Rogić, 1997.). Velegradovi su urbane tvorbe koje se ravnaju po posebnim konstrukcijskim pravilima. Njihova je središnja uloga u modernizaciji biti mobilizacijs-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

kim pogonima i središtima inovacijske izvrsnosti na glavnim sektorima modernizacijske preobrazbe (industrializacija, tehnička rekonstrukcija društvenih mreža, individualizacija itd.). Zato se oni, i u hrvatskoj urbanizaciji, teorijski mogu predočiti i bez metropolskih, ili bilo kojih drugih integracijskih obveza. No, na drugoj strani, tijekom obje prethodne hrvatske modernizacije država je, u ulozi organizatora modernizacije odozgo, igrala središnju ulogu. To znači da su glavna urbana hrvatska središta nastala u mreži upravnih središta. Ili, drukčije, da se, genetički promatrano, veliki hrvatski gradovi ne mogu odvojiti od njihove uloge u integracijskim zadaćama. Zato i nije netočno, diferencirajući zagrebačke gradske likove s periferijskim obvezama, upozoriti da je zagrebački velegrad nastao pod izravnom zaštitom njegovih metropolskih likova. Taj stav implicira da se od periferijskih obveza ne mogu odvojiti ni zagrebački velegradski likovi. Oni, ponavljamo, strukturno promatrano, nisu periferijskim obveznicima, jer je njihova modernizacijska zadaća na drugoj strani. Ali, budući da su posrednim baštinicima metropolskog ranga grada, ne mogu se posve od te ovisnosti ni odvojiti. Ostale dvije skupine zagrebačkih gradskih likova: zavičajni i periferijski (u gradskom okružju) nedvosmisleno su od nje odvojeni.

Preciziranje prethodne veze nije bez posljedica. Ono implicira da Zagrebu, u ulozi obveznika na hrvatskoj periferiji, stoje na raspolaganju viševrsne skupine pomoćnih sredstava utjecaja; one su u rasponu od simboličnih i zaštitnih do investicijskih ili poduzetničkih. To je posebno važno zbog opće oskudnosti modernizacijskih aktera u poduzetničkom sektoru tijekom devedesetih godina. U posebnoj smo analizi upozorili (Rogić, Zeman, 1998.) da je hrvatska modernizacija, planirana kao jedna vrsta nacionalne renesanse poduzetništva, okrutno pokazala kako u hrvatskom društvu nema ni kompetentna poduzetnička sloja ni potrebne institucionalne osnove. Na toj je podlozi, umjesto modernizacijskog djelovanja, ojačalo špekulantsko posredovanje zainteresirano uglavnom za kratkoročne dobiti i tržište (industrijskim) nekretninama. Fuzija tog procesa i periferijskih stilova oblikovala je društveni pejzaž u kojem su poduzetnički sudionici modernizacijskog podrijetla i poziva ekstremna manjina. U takvu kontekstu oblikovanje endogeno motiviranih strategija regionalnog razvitka, s kojim se u obnovi modernizacijske periferije ekskluzivno računa, jedva da je moguće. Baš zbog toga potrebni su atipični socijalni savezi onih sudionika razvitka koji nisu potonuli u tu vrstu modernizacijskog barbarstva.

Nije bez snage prigovor da se time ponovno osnažuje model modernizacije odozgo. Prigovor je samo djelomično opravdan. Posrijedi je modernizacija odozgo koliko su u nju

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

uključene obveze državnih i metropolskih aktera. Ali model endogeno motiviranog regionalnog razvitka počiva na obnovi razvojnog subjektiviteta periferijskih i lokalnih područja. U njemu je skupina sudionika "odozgo" samo skupina nužnih partnera. Veći dio modernizacijskog procesa je pak na skupinama lokalno ukorijenjenima.

IMAGINARNA METROPOLA I NACIONALNA INTEGRACIJA

Složenicom "imaginarna metropola" upućujemo na činjenicu da je mreža mjesta s metropolskim potencijalom i šira i zamršenija nego što nagovještuje redukcija metropolskih označitelja na središnji grad. Nije nekorisno pri tomu podsjetiti na izvornu uporabu označnice: metropola. Doslovno značenje otkriva naslov: materinski grad, ali i materinsko područje (polis); ili materinska zajednica. U odnosu na "sinovske" gradove (kolonije), utemeljene po metropoli, metropolom je bio i središnji grad (osnovne zajednice) i cijelo područje te zajednice. Na toj podlozi Europa, primjerice, ima pravo na naslov metropolskog (materinskog) područja u odnosu na američko, kakvo se oblikovalo u razdoblju klasične modernizacije; ili helenско područje u odnosu na potonje europsko. Itd.

Glavna je implikacija ponuđene skice da su metropolski označitelji raspoređeni po cijelom području nacionalnog opstanka koje se drži, u cjelini, identitetskom sastavnicom. Sažimanje i redukcija označiteljske mreže na jedan grad posljedica je viševrsnih utjecaja, među kojima i ne moraju biti najvažniji oni proistekli iz nasilja. Primjerice, u osvjet prve hrvatske modernizacije (Rogić, 1997.), kad se Zagrebu dodjeljuje naslov: metropola domovine, odluka o dodjeli nije iznuđena; prije će biti da je izazvana potrebom za stanovitim sažimanjem i preglednošću atributske sheme kojoj je zadaća u društvenoj komunikaciji funkcionirati kao atlas identitetskih oznaka. Nije teško uočiti, pri tomu, da se takvu sažimanju prirodno opiru metropolske označnice simboličnog reda. Pak, metropolske označnice funkcionalnog reda (institucije, elite, tehnička infrastruktura) zbog niza se praktičnih razloga koncentriraju na jednom mjestu. Na taj se način oblikuje unutarnja opreka u teritorijalnom rasporedu metropolskih atributa. Simbolični označitelji metropole raspoređuju se "ekscentrično", po nacionalnom teritoriju. Funkcionalni označitelji metropole raspoređuju se "centrično", u granicama središnjeg grada. Pri tomu se, po pravilu, rigidno ustrajava na koncentraciji unatoč očistima koje upućuju na to da bi i funkcionalne označitelje bilo korisno do nekog stupnja "ekscentrirati".

Ide li se skiciranim tragom, dobiva se i nekoliko preglednih likova imaginarne metropole. Iduća shema, po našoj ocjeni, posve je prihvatljiva.

(a) Vanjska imaginarna metropola; u nju treba ubrojiti sve one gradove/mjesta na hrvatskom državnom teritoriju koji su nositelji viševrsnih povijesnih značenjskih slojeva. Oni omogućuju da se Hrvatska nazove "povijesnim područjem" (Dakić, 1992.). Članstvo u spomenutoj mreži nije posljedicom veličine (grada, naselja); nije ni posljedicom aktualne urbane kakovće (grada, naselja). Ono se izvodi iz staloženih značenjskih slojeva i označiteljskih sklopova koji izravno upućuju na kolektivni identitet. Cjelovitost te mreže definira u imaginarnoj projekciji granice identitetskog prostiranja s pomoću teritorija kao općeg označitelja. Praktične implikacije te tvrdnje mogu izgledati, naoko, začudne. Po njima, primjerice, imaginarna periferija Zagreba (u metropolskom pogledu) je na istoku – Ilok; na jugu pak – Cavtat. Ne može o njima, dakako, zagrebačka gradska uprava skrbiti iz komunalne perspektive, kao o svojim mjesnim predgrađima, kakva su, recimo, Dubrava, Podsused ili Novi Zagreb. Oznaka: imaginarna (periferija), napokon, to i ne implicira. Ali ih i može i mora uvrstiti u mrežu partnera koji oblikuju savez ciljajući na obvezujuću skrb o identitetskoj baštini. Kakvi bi imali biti posebni likovi takva saveza, nije moguće precizirati u ovoj analizi. Ali posve je sigurno da bi njegovo praktično izgrađivanje bitno popravilo sjaj simboličnih označnica položaja članova u spomenutoj mreži.

(b) Unutarnja imaginarna metropola. U nju treba uvrstiti sve one hrvatske gradove koji su u određenu razdoblju bili zbiljskim hrvatskim glavnim gradovima. Pridjev "zbiljski" ne određuje samo one gradove koji su imali položaj središta upravne vlasti nego i one koji su u jednom razdoblju, kraćem ili dužem, bili zbiljskim središtima obnove nacionalnog samopouzdanja ili nacionalne izvrsnosti. Drukčije rečeno, u njih treba ubrojiti i one gradove koji u hrvatskom kolektivnom pamćenju imaju posebni značenjski položaj, kao što ga, nakon 1991., ima grad Vukovar ili grad Gospić. Na takvoj listi, dakle, mogu se naći tako raznorodni gradovi kakvi su, primjerice, Split, Zadar, Dubrovnik, Bihać, Varaždin, Vukovar, Gospić, Sisak, Dalj, Nin, Knin, Osor, Pazin, Karlovac; nije, dakako, ponuđeni popis obvezatan. On samo naznačuje mogući smjer traganja. Bitno je uočiti da se njime definira nova partnerska razina Zagreba u ulozi systemske metropole i gradova čija je (metropolska) prošlost uvjerljivija nego li (praktična) sadašnjost. Idemo li i doslovno ponuđenim imaginarnim tragom, nije pogrešno predočiti spomenute gradove kao svojevrzne kvartove/dijelove imaginarne metropole.

Na praktičnoj razini zametke takva odnosa Zagreba prema drugim metropolskim mjestima vidimo, uglavnom, u odnosu prema Dubrovniku, Splitu, i samo djelomično, prema

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

Kninu, Vukovaru i Zadru. Dakako, kakvoća odnosa određena je raspoloživim razvojnim dobrima i praktičnim obvezama. Ali, potrebno je uočiti da je mreža gradova u unutarnjoj imaginarnoj metropoli također specifično razvojno dobro (kao, uostalom, i mreža gradova u vanjskoj imaginarnoj metropoli). Njezine unutarnje mogućnosti nisu primjereno ni vrednovane ni identificirane. Ali, nije ih teško, već i nakon grubog uvida, zamisliti. Ako ništa drugo, mreža navodi na oblikovanje posebnog aktera u hrvatskoj urbanoj praksi. No, s obzirom na potencijal, i u sredozemnoj. Ta činjenica u novim gospodarskim modelima, u kojima značenjska određenost predmeta postaje sastavnicom njegove uporabne kakvoće, nije nikako zanemariva.

(c) Metropolita infrastrukturne zajednice. U više smo odjeljaka izložene analize upozorili da je jedan od temeljnih ciljeva modernizacije oblikovanje i učvršćivanje infrastrukturne zajednice. Premda je ponuđena perspektiva i više nego gruba, nije ni posve netočna. Sukladno slici koju nudi, dopušteno je reći kako je hrvatsko društvo integrirano točno toliko koliko je Hrvatska izgrađena i uspostavljena kao realna infrastrukturna zajednica. U imaginarnom produžetku te definicije lako je predočiti hrvatski teritorij kao jedinstveni tehnički teritorij na kojemu su tehnički sklopovi i koridori bitno određeni modernizacijskim ciljevima i sposobnostima glavnih organizatora modernizacije. Budući da se u modernizacijskoj dinamici hrvatsko društvo protivi ulozi dvostruke periferije: periferije prema europskim modernizacijskim središtima i periferije u unutarnjem odnosu prema svojoj ukupnoj skučenosti, izgrađivanje hrvatskog društva kao infrastrukturne zajednice usporedno se zbiva na dvije osnovne razine: na nacionalnoj/regionalnoj i na kontinentalnoj. Ponavljamo, oba su procesa važna za ukupnu integracijsku bilancu hrvatskog društva.

Iz ponuđena stava proizlazi i implikacija po kojoj su glavna urbana središta, koja usmjeruju i određuju infrastrukturne mreže u hrvatskom društvu, sastavnice njezine imaginarne metropole. Posve je očito da je u toj mreži Zagreb prvi među jednakima. Ali, reducirati mrežu na njegovu jediničnu us trajnost očito je prekratko. Unutarnji smisao toj mreži može osigurati samo proširena predodžba o infrastrukturnim metropolama. Na tom tragu Zagreb se približava partnerskim savezima s gradovima kakvi su, primjerice, Rijeka, Varaždin, Vukovar, Slavonski Brod, Split, Dubrovnik, Pula, Zadar, Senj, Gospić itd. Popis nema drugu zadaću osim ilustracijske. No, on poučava da bi ta vrsta (imaginarnog) saveza mogla biti vrlo važnim sudionikom u tehničkoj rekonstrukciji hrvatske teritorijalne cjelovitosti sukladno novim (post)modernizacijskim imperativima.

(d) Metropolita s regionalnim obvezama. Te su obveze specifično naznačene u posebnu radu (Rogić, 1998.), pa nema potrebe ponavljati što je tamo napisano. Korisno je samo ponoviti da se, na temelju regionalnih i subregionalnih obveza, Zagreb pojavljuje s periferijskim obvezama na posebnu području središnje Hrvatske. Nisu to samo područja posebne državne skrbi. Ona su šira koliko je i područje izravne regionalne snage Zagreba šire. Zato, primjerice, obuhvaćaju, osim područja posebne državne skrbi u zoni zagrebačkog regionalnog utjecaja, još i "preskočena" područja kakva su, primjerice, Žumberak, Gorski kotar, zagorske zapadne općine ili zapuštene bjelevarske općine.

Imaginarni savezi, stavljeni Zagrebu u izgled, u prethodnim ulomcima, mogu se činiti samo zgoljnim popisima novih ovlaštenih korisnika zagrebačkog gradskog proračuna. Drukčije: novim ovlaštenim periferijskim rentijerima. Taj prigovor nije bez izvanjske dopadljivosti; jer, iz jedne demoralizirajuće, ali i lijene, perspektive doista može biti tako. No, zamisao o imaginarnim metropolskim savezima izvedena je iz temeljne uloge Zagreba u unutarnjoj organizaciji hrvatskog društva. Metropolska je uloga, po definiciji, uloga globalnog (nacionalnog) sudionika društvene integracije. Redukcija integracijskih obveza samo na unutarnje gradsko područje, ili na rubno, regionalno, primjerena je unutarnjem sistemskom nepriznavanju te uloge u razdoblju druge hrvatske modernizacije, istovrsne s razdobljem socijalističke modernizacije 1946. – 1990. Tada je, vidjelo se, nastala zamjena ciljeva, pa je Zagreb "eksplozirao" u velegrad, s neselektivnom gospodarskom strukturom, ali ne i u odgovornu metropolu. Uklanjanjem te cenzure integracijske obveze metropole se prirodno nameću. One su toliko jasnije koliko je očitije da je "pobuna periferije" izazvala i premještanje stanovništva u gradove, bez stvarne "gospodarske urbanizacije" (novih radnih mjesta) te "globalizaciju" specifičnih rentijerskih brisanja modernizacije. Posljedica te zagrebačke "eksplozije" bilo je gušenje brojnih srednjih i malih gradova koji su mogli biti partneri metropole i uporišne točke periferije. Za sretno rješenje sukoba "između metropolizacije i ojačavanja uloge srednjih gradova" koji Čaldarović (1999.) raščlanjuje na gospodarsku, pravnu, političku i upravljačku dimenziju, umjesto jednosmjernog stimuliranja i stihijskih inicijativa valja razmisliti o spomenutim "metropolskim savezima" kao izglednim obvezama, ma koliko se činili imaginarnima.

DVOSMISLENOST OBVEZA

Linearno tumačenje metropolskih obveza na hrvatskoj periferiji lako bi upalo u klopku nehotičnih redukcija. Zato je korisno upozoriti na nekoliko obvezujućih razlika; ako ništa drugo, one su jedna vrsta epistemologijske preventive koja ne dopušta razmah redukcija.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

Istražujući osnove zagrebačkog identiteta (Rogić, 1997.) upozorili smo da se identitet metropolskih (i velegradskih) aktera prirodno oblikuje u odmjeravanju s drugim akterima toga ranga, dakle, u nekoj vrsti zajednice metropolskih i velegradskih aktera. Njih, izvan Zagreba, u hrvatskom društvu, poznato je, nema. Već i zbog toga (premda ne samo zbog toga), metropolski i velegradski žanr zagrebačkog identiteta upućen je na odmjeravanje s analognim žanrovima u drugim (najprije europskim) središtima. Ta strukturna okolnost ne gubi svoj položaj time što se, na drugoj strani, ističe zahtjev da metropola prihvati navlastite razvojne obveze na hrvatskoj periferiji. S pomoću uloge razvojnog obveznika metropolski su akteri, dakle, uključeni u dvostruki proces; na jednoj strani on je prakticiranje sudioništva i odmijere u međunarodnoj zajednici metropolskih aktera; na drugoj strani on je oblikovanje i akceleracija periferijskih primjera razvitka (i nacionalna integracija). Dakako, u određenim funkcionalnim programima ta je dva procesa potrebno zamišljati odvojenima. Teorijski promatrano, metropolski se akteri moraju određivati u odnosu prema analognim akterima u drugim središtima istog ranga. Bez takva odnosa nema ni realne metropole. Isto tako, revitalizacijske obveze na periferiji posebna su zadaća koja ne implicira i specifične međunarodne zadaće. Međutim, činjenica da se te dvije skupine zadaća ne mogu odvojiti od načina na koji metropola funkcionira u hrvatskom društvu jamči posebnu prednost. Ona je u tome što u proces revitalizacije hrvatske periferije ulaze akteri s međunarodnim iskustvom. S. Musto (1989.) upozorava na to da se periferijska preobrazba ne može uspješno oblikovati bez globalizacijskog konteksta i mjerila efikasnosti koje navlastito proizvodi. Međunarodno iskustvo, dakle, uklanjanje, barem intencionalno, opasnost od novih oblika razvojne autarkičnosti. Njima su posebno skloni akteri s industrijskim pamćenjem druge hrvatske modernizacije; tada su "mjerni arak" kakvoće vlastita rada nalazili u njoj brojni nerazvijeni subjekti sekundarnog sektora. Posebno na periferijskom području.

Druga dvosmislica koja obvezuje je definicija osnovnih ciljeva revitalizacije. Razumiju li se ciljevi u "žanrovskom" programskom okviru, oni su skup zadataka smješten na određena funkcionalna područja (primjerice, obnova industrije, obnova usluga, obnova infrastrukture itd.). No, Friedman i Weaver (1979.), pokraj drugih, primjerice Stöhr, (1992.) podsjećaju da revitalizacija periferije s većim izgledima na uspjeh nužno obuhvaća i revitalizaciju razvojnih aktera. Do tog zaključka spomenuti analitičari dolaze na temelju uvida da je sociokulturni identitet (regionalnog) područja opći okvir razdobe razvojnih inicijativa na one koje imaju šansu biti lokalno

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

prihvaćene i na one u kojima lokalni akteri neće biti uspješni. Taj zaključak nije, napokon, ni posebnom novošću za brojne analitičare socijalnih praksâ. Većom je novošću za analitičare gospodarskih praksâ. Razlog leži u činjenici da je paleoindustrijski model tehničke ekspanzije bio ekskluzivan u odnosu na ekološki ili sociokulturnu osnovicu zauzete lokacije. On je, dakle, bio generativni sklop koji je imperativno formirao mjerila uspješnosti i oblike prilagodbe u drugih aktera. Transformacija sklopa, a time i predložka organizacije gospodarskih praksa u cijelosti koja strukturno vodi kooperaciji tehničke subjektivnosti sa svijetom života, predvidljivo pojačava i ulogu sociokulturnog identiteta lokalnih aktera u akceleraciji razvitka. Zahvaljujući tomu, razvojni poticaj i može biti "endogenim", bez posebne ovisnosti modela razvitka o "komparativnim prednostima" područja. Do ove točke analitičari se, uglavnom, slažu. I razložno upozoruju da se o identitetskim osnovama ne može u razvojnom pogledu misliti izvan modernizacijske tradicije. Drukčije, lokalna identitetska zaliha, da bi dospjela na položaj razvojnog dobra, i sama mora biti modernizacijski "prerađena", kako bi bio zajamčen minimalni stupanj razvojne i tehničke kompetencije potrebne za ciljno djelovanje. Zahvaljujući tomu, vjerojatnije je da će se uspješne revitalizacije periferije ustaliti u zemljama koje su već u skupini središnjih producenata modernizacije.

Hrvatska je teškoća samo djelomično sukladna opisanoj. Sukladna je tamo gdje je, na periferijskom području, moguće identificirati realne socijalne aktere revitalizacije. U jednoj "otprilike" shemi oni se mogu naći najprije na području slavonske periferije ili na području banovinskih općina. Ali se, jamačno, ne mogu naći na području ličkih općina, zapadnih zagorskih općina ili na području većeg broja općina u dalmatinskom kontinentalnom zaleđu. Na tim područjima revitalizacijski program ima dvostruku zadaću: re/konstruirati socijalne aktere revitalizacije i ostvariti revitalizacijski program. Ili: tamo je revitalizacijska zadaća obnoviti i lokalnu zajednicu i lokalnu strategiju razvitka. Nije, na načelnoj teorijskoj razini, prijeporno da su te dvije zadaće međusobno ovisne i da imaju isti smjer. Ali se, u praktičnom pogledu, bitno razlikuju. Zato ih je nužno zamišljati kao dvije skupine različitih praksa. Imaju li se na umu prije spomenuti analitički uvidi, posve je očito da se na popisu revitalizacijskih obveza na hrvatskoj periferiji kao uvodna obveza javlja oblikovanje/stvaranje identitetske osnove lokalne zajednice koja tek ima, u nekoj vrsti autonomne projekcije, odrediti razvitak za koji je sposobna. Po našoj se ocjeni, upravo zbog toga, revitalizacija periferije ne može pokrenuti bez modernizacijskih likova "odozgo". Upozorili smo, pod uvjetom da nisu likovi s direktivnim opsesijama nego likovi u suradničkoj mreži. No, bez njih dovršetak te dvostruke zadaće nije zamisliv.

OSNOVNE SISTEMSKE OBVEZE ZAGREBA

Osim općih integracijskih ciljeva, izvedenih iz metropolskih obveza Zagreba, grad ima i dodatni interes za sudjelovanje u oblikovanju i jačanju strategija revitalizacije periferije. Interes je posljedica činjenice da je Zagreb najpoželjnijim gradom u imaginaciji periferijskih aktera.

Premda je zadnjih desetljeća zabilježeno slabljenje udjela doseljenika u brojčanom porastu ukupnog pučanstva, doseljavanje je od postanka grada imalo sudbonosnu ulogu u porastu ukupnog broja stanovnika. U vrijeme popisa stanovništva 1991. godine zabilježen je udio doseljenika od 49,7 posto u ukupnom broju stanovnika, što je najmanji udio u zadnjih stotinjak godina (Nejašmić, 1994.). Autor procjenjuje da će se taj udio 2001. godine povećati na oko 55 posto, između ostalog, zbog porasta privlačnosti grada kao glavnog grada neovisne države i doseljavanja dijela prognanika i izbjeglica. Sukladno tomu, Zagreb je najviše i izložen negativnim učincima periferijskih "promašaja". To znači da periferijskim rasulom nije osporena samo nacionalna integracija nego i ona kakvoća Zagreba koja ga bezuvjetno održava u ulozi metasistemskog izvora i pokretača (post)modernizacijskih procesa. Na obje razine Zagreb je "prisiljen" reagirati specifično. Ta potreba implicira da grad mora raspolagati i (potrebni) specifičnim ovlastima. Zato držimo da je prva sistemska obveza Zagreba razviti i učvrstiti svoje poduzetničke sposobnosti. Već smo upozorili da je gruba interpretacija zamisli o gradu/poduzetniku rizična. No poduzetničke ovlasti grada, na drugoj strani, nužne su baš zbog toga što je izložen mnogim promjenama u regionalnom kontekstu na koje, da bi reagirao precizno, mora reagirati specifično (atipično). U zagrebačkom je slučaju povoljna okolnost što grad ima, ujedno, i ovlasti posebne regije. Zato nije pogođen skućenošću postojeće razdiobe ovlasti između uprave i samouprave, kao drugi hrvatski veći gradovi. No, vidljivo je da nema ni poduzetničke strategije ni institucija potrebnih za njezino oblikovanje i vrsnu potporu. Zato je, primjerice, moguće da se u gradu prakticira socijalna politika koja pridonosi daljnjoj dezintegraciji periferijskih zajednica; ili regionalna politika koja je reducirana na malomišćansku rigidnost. Nije se teško složiti u tome da su mnoge figure takvih praksa legitimirane općim nacionalnim ciljevima kakvi su dobit, sigurnost itd. Ali nije, isto tako, teško dokazati da su posrijedi učinci razvojnog djelovanja ispod obvezujuće razine Zagreba u skupini razvojnih aktera nacionalnog reda. Za sudjelovanje u endogeno izazvanim oblicima periferijske obnove Zagreb, dakle, i sam mora djelovati s endogenim poticajima.

Druga sistemska obveza Zagreba je oblikovanje "horizontalnih regionalnih strategija". Tom sintagmom ne označu-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

● TABLICA 1
Zagrepečani –
doseljenici iz drugih
krajeva Hrvatske,
prema regionalnom
podrijetlu (autorova
procjena, odnosi se
na stanje u vrijeme
popisa 1991.)

jemo onu strategiju kojoj je cilj funkcionalna i tehnička homogenizacija Zagreba i njegovih gradova/susjeda (u rasponu Sisak/Karlovac/Krapina). Sintagmom, naprotiv, označujemo one (potencijalne) strategije s pomoću kojih se Zagreb pojavljuje kao sudionik revitalizacije pojedinih hrvatskih zapuštenih područja, odabranih na temelju racionalne analize gradskog položaja i na metropolskoj i na velegradskoj razini. Takve strategije, predvidljivo, potiču na stvaranje novih područnih razvojnih agencija. Koliko je poznato, "autori" takvih agencija mogu biti podrijetlom iz javne sfere, ali i iz privatne. Drukčije rečeno, mogu ih osnivati, kad je već država propustila to učiniti, drugi zainteresirani društveni subjekti. Ako je, primjerice, Zagreb "usisao" većinski dio ličkog stanovništva tijekom druge modernizacije (vidi tablicu 1.) koji je još, dakako, bio ostao nakon nekoliko iznuđenih emigracijskih valova, on bi mogao naći i interes osnovati takvu agenciju u Lici i razviti je u središnji oslonac specifičnih revitalizacijskih programa. Očekivati od županijske vlasti da tako postupi – ne treba. Jer, ona je samo institucionalni otisak socijalne nemoći ukupnog ličkog (i gackog i krbavskog) područja. Očekivati, pak, da isto učini nacionalna vlast također ne treba. Prvo, jer je njezino konstrukcijsko obilježje sporost; drugo, jer je u preobrazbi ličkog (gackog/krbavskog) područja potreban specifičan revitalizacijski program i specifična praksa; njezin cilj nije samo poboljšati poslovnu uspješnost, nego ojačati/obnoviti i tamošnju zajednicu.

RANG	REGIJA IZ KOJE SU DOSELILI	UDIO (%) DOSELJENIKA U UKUPNOM STANOVNIŠTVU REGIJE PODRIJETLA
1.	HRVATSKO ZAGORJE	21,92
2.	LIKA I GORSKI KOTAR	13,92
3.	BILOGORSKA PODRAVINA I KALNIČKO-BILOGORSKO PRIGORJE	10,80
4.	KORDUN I BANIJA	9,86
5.	"ZAGREBAČKI PRSTEN", ŽUMBERAK I KARLOVAČKO POKUPLJE	8,05
6.	TUROPOLJSKO-SISAČKA POSAVINA I MOSLAVINA	7,64
7.	VARAŽDINSKA PODRAVINA I MEĐIMURJE	7,62
8.	SLAVONIJA I BARANJA	3,80
9.	KVARNERSKO PRIMORJE I OTOČJE	2,98
10.	DALMACIJA	2,92
11.	ISTRA	1,47

Izvor: I. Nejašmić (1994.), Doseljavanje u Zagreb, *Geografski horizont* br. 2, Zagreb

Lički je slučaj spomenut samo radi jasnoće. M. Štambuk (Rogić, I., Štambuk, M., 1998.) je uvjerljivo pokazala s kolikim se teškoćama endogeno izazivanje razvitka na ličkom području mora suočiti. Ali, unatoč njima, taj se postupak ne može ni odlagati. Nema aktera koji može, u okviru viševrtnih "inkubatora", bolje poduprijeti tamošnje lokalne razvojne sudioni-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

ke u prvim razdobljima uspona. Analiza razvojnih aspiracija stručnih skupina na području Ličko-senjske županije (skupina autora 1996.) pokazala je pomanjkanje motivacijske snage i kod malobrojnih lokalnih stručnjaka. Umjesto toga, općeprihvaćeno je stanje razvojne ovisnosti nastalo i kao posljedica dugogodišnjeg položaja ovog područja kao "posebnog državnog rentijera". Primjerice, ispitanici iz općine Gospić nisu mogli izdvojiti niti jedan razvojni prioritet (gospodarski, demografski, socijalni, ekološki i dr.) koji bi, po njihovu mišljenju, općina mogla sama ostvariti. Slični su i odgovori anketiranih stručnjaka iz općina Otočac, Brinje i Perušić koji iskazuju nepovjerenje u sposobnost općine, ali i županije u cjelini da potiču i nadziru lokalni razvitak. Istraživanje je pokazalo da je suradnja s intelektualnim i elitama i poduzetničkim skupinama podrijetlom s područja, koje djeluju u drugim hrvatskim središtima ili inozemstvu, reducirana na volonterske i prigodne potpore, bez stabilnijih oblika pomoći. Područja sličnih ličkom moguće je ponuditi barem još nekoliko. Zajedničko im je da su, dobivši status "nerazvijenih", osiguravale rentijerski položaj koji nije ovisio o efikasnosti djelovanja lokalnih razvojnih aktera, pa ga nije ni poticao.

I treća sistemska obveza koju naznačujemo krije više dvo-smislica. Obveza upućuje na aktivnu intervenciju u teritorijalne putanje lokalnih (profesionalnih) elitnih skupina sposobnih za pokretanje i potporu razvitka. Po pravilu, kada dosegnu zamišljen aspiracijski prag (a nerijetko i prije, pod tlakom egzistencijalne panike), lokalne se elite s periferijskog područja nastoje domoći dobrobiti velikih gradova, napose metropole, i ukorijeniti se u njima. Nerijetko, pri tomu, prihvaćaju teže uvjete života nego što su ih imali na periferijskom području. Očito je, dakle, da je pravo na metropolske dobrobiti (ili dobrobiti drugih velikih gradova) posebnim označiteljem socijalnog uspjeha. Ni u jednoj strategijskoj zamisli u Hrvatskoj nema prijedloga da se stjecanje tog prava sveže s obvezama na periferijskom području. U razdoblju prve modernizacije, a i u prvim desetljećima druge modernizacije, veza je bila direktivno određena. Zato su periferijska područja imala, makar i minimalni, oslonac u lokalnim (profesionalnim) elitama. Devedesetih godina prijedlog je suspendiran. Njegovu prikladnost, dakako, bitno umanjuje baš njegovo direktivno podrijetlo. Ali, nije mu ono bezuvjetno zadano. Zamislive su razvojne prakse koje metropolske uvjete stavljaju u izgled kao specifičnu nagradu za godine posla obavljena na periferijskom području. Bitno je upozoriti da su one ponuđene, a nisu oblikom prisile. Nema načelnih proturazloga koji priječe zagrebačku gradsku upravu (a i uprave drugih gradova) da skicirane zamisli razvijaju u specifične horizontalne strategije i, u su-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

radnji s određenim periferijskim područjem, primijene. Zacijelo se na taj način ne bi potpuno utjecalo na teritorijalne prioritete profesionalnih elita. Ali to i nije potrebno. Potrebno je, naprotiv, oblikovati mehanizam elementarne korekture tih pitanja kako periferijska područja ne bi ostala s trajno deklariranim zajednicama, bez sposobnih vođa i pokretača inovacijskih procesa. Stjecanje prava na metropolu u tom je pogledu moćnim pomagalom.

PODUZETNIČKI POTICAJI

Već je iz prijašnjih ulomaka vidljivo da je metropolska praksa u odnosima s nekolikim, po cilju različitim, tipovima razvojnih poticaja.

Pratimo li ponuđen trag, uočiti je da jedan broj, uvjetno rečeno, "novih" razvojnih čimbenika prirodno ulazi u zonu metropolskih poticaja poduzetničkog djelovanja. To su, ponajprije, kakvoća upravljanja, ovisnost poduzetničkog djelovanja o istraživanjima, sposobnost za proizvodne i organizacijske inovacije te sinergijski učinci funkcioniranja poduzetničkih aktera u širim razvojnim mrežama regionalnog, nacionalnog i nadnacionalnog reda. Njihov je zajednički nazivnik kakvoća poduzetničke inicijative. Ona se ne određuje apstraktno, nego s obzirom na glavne mijene komunikacijskih procesa i mreža. Nije točno pretpostaviti da skicirana predodžba o novim čimbenicima poslovne uspješnosti daje prednost velikim gradskim središtima. Jer u njima su sabrani istraživački pogoni, subjekti, najvažnije baze podataka, mreže i druga potrebna dobra. Zato je utemeljena ocjena mnogih analitičara novih razvojnih praksa da se one ne mogu razvijati ni oblikovati bez njihove izravne potpore. Na drugoj strani, upozorili smo, na periferijskom području revitalizacija obuhvaća i obvezu obnove njihovih razvojnih praksa. Zamisliti te obveze izvan skicirana okvira glavnih (post)modernizacijskih silnica značilo bi ponoviti onu istu pogrešku koju su ponovili organizatori druge modernizacije u "nedovoljno razvijenim općinama". Njihova je industrijska politika, poznato je, bila naslonjena na činjenicu da je tamošnji radni kontingent – nepismen. Totalitarni rez dopuštao je da se ta invalidnost drži razvojnom prednošću. Između ostaloga, i zato se tamošnja tehnička struktura ponašala ekstremno tromo i rastrošno. U okolnostima kakve su u Hrvatskoj devedesetih godina ta vrsta konstrukcijskih prenemaganja nije dugoročno održiva. Zato se ni obnova revitalizacijskih aktera i njihovih poduzetničkih programa ne može odvojiti od općih parametara uspješnosti globalnih tržišnih i proizvodnih predložaka. Oni su jednako obvezatni neovisno o tomu priprema li se poduzetnik na posao s lokalnim ambicijama ili na posao s nacionalnim/internacionalnim

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

ambicijama. Posrijedi je, jednostavno, obveza koja izravno proizlazi iz strukturnih promjena modernizacijskog predloška. Drukčije rečeno, obnova, i poduzetničkih aktera i poduzetničkih programa, na periferiji nužno se naslanja na obvezu da se oba procesa oblikuju strukturno sukladno metropolskim mjerilima vrsnoće. Ta obveza, ponavljamo, funkcionira normativno ne i tematski. Ili, drukčije rečeno, njome se ne suspendira kulturna baština i kulturna osnova periferijskog područja u tematskom pogledu, dakle, kao "predmet" razvojne pregrade. Naprotiv, s obzirom na onirički labirint (post)modernizacijskih životnih aspiracija, ta se praksa izazivlje i potiče. Ali, bezuvjetno se normira vrsnoća postupka.

Ide li se tragom ponuđenih naznaka, razložno je ustvrditi da je najvažniji poduzetnički poticaj metropole periferijskoj revitalizaciji izgradnja inovacijske institucionalne infrastrukture, nužno potrebne tamošnjim poduzetničkim subjektima. Ovisno o području, ona može varirati u rasponu od lokalnih "inkubatora" malih poduzeća do ambicioznijih tehničkih centara ili tehnologijskih parkova i poslovno/uslužnih stožera. Za takve pothvate Zagreb ima potrebno i osoblje i opremu i međunarodnu suradnju. Opravdano je vjerovati da ulazak u poduzetničku pustolovinu, kakva je periferijsko poduzetništvo, s potporom metropolskih sudionika i inovacijske infrastrukture, osnažuje poduzetničku samopouzdanost i dodatno utječe na ukupan poticajni ambijent. Bez takvih, premda nerijetko samo i simboličnih, jamstava nije vjerojatno da će se razviti spremnost na poduzetničke rizike.

SOCIJALNI POTICAJI

Hrvatska periferija bilježi dva modela posebnih socijalnih poticaja državnih vlasti: model "nedovoljno razvijenih općina" (socijalističke modernizacije) i model "područja posebne državne skrbi", devedesetih godina. Socijalni su poticaji u spomenutim modelima odredljivi, najprije, kao "novčani transferi" iz posebnih državnih fondova na područja obnove. K tomu, u modelu "područja posebne državne skrbi" ponuđene su na području brojne olakšice. Praktično to znači da se država na području odriče, inače zakonitih, prava na poreze, namete itd. Premda je taj gest naoko zavodljiv, u praktičnoj je primjeni znantno oštetio lokalne zajednice, jer je odlukom implicirana i obveza tamošnjih općina i županija (kao sastavnica države) da se odreknu istih prava. Zbog toga se ionako velika polazna skučenost sudionika lokalne vlasti u razvojnoj praksi dodatno povećala.

Svi se analitičari slažu u tome da je opća razvojna korist od modela ovisnih o novčanim transferima na područje – mala. Ona predvidljivo osnažuje dvije posljedice. Prva je "neraci-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

onalnost" trošenja dodijeljena novca. Ciljeve trošenja, ponajčešće, određuju redistribucijske elite koje su samo produžetak središnjih nadzornika državne uprave. Druga je jačanje rentijerskih navika i sklonosti. Korisno je podsjetiti da model položen na novčane transfere predvidljivo jača rentiranje bijedom pretvarajući naplatu bijede u racionalnu gospodarsku praksu. Analognim je stilom označena i praksa "transferiranja" novca u područja posebne državne skrbi. Sažmu li se takvi i slični uvidi, opravdano je vjerovati da se takvom metodom ne postižu polazni revitalizacijski ciljevi.

Ponuđeni zaključak je, s obzirom na integracijski interes metropole na periferiji, vrlo koristan. Metropola nije akter koji konkurira posebnim državnim institucijama. Zato nema potrebe ponavljati prakse izvedene iz institucionalnih obveza. No, ta činjenica još ne implicira da u oblikovanju revitalizacijskog odnosa prema periferiji metropola treba isključiti socijalne poticaje i socijalnu potporu. Ali, treba je "premjestiti" u programe s jasnim funkcionalnim podlogama i racionalnim ciljevima. Po našoj ocjeni, glavno pomagalo u "premještanju" su spomenute "horizontalne" regionalne strategije. S pomoću takvih strategija metropola diferencira dvije glavne skupine regionalnih područja: one regije koje su sposobne postati novim "pokretačima" nacionalnog razvitka i one koje su dugoročni predmet revitalizacijske skrbi (zbog dezintegrativnih posljedica njihove razvojne moći). Već i razlike odredljive u shematizmu imaginarne metropole upućuju na naznačenu diobu. Samorazumljivo je da se socijalni poticaji reduciraju na drugu skupinu. Razložno se vjeruje da se, unatoč uvidu da je "transfer" ograničeno koristan, s tom potporom mora računati. Ali "premještanje" omogućuje "transfer" funkcionalno jasno definirati. Po našoj ocjeni, dva su područja u tom pogledu važnija od drugih. (i) Sustavno ulaganje u naobrazbu profesionalnih skupina koje su pokretači/inicijatori lokalne modernizacije. Iskustva u drugim zemljama pokazuju da se oblici pomoći mogu raznovrsno diferencirati, sukladno ciljevima, obilježjima skupina itd. No, središnja je dobit: povećana razvojna sposobnost. Na tragu takvih imperativa metropola može razviti i "horizontalnu" teritorijalnu prerazdiobu središta naobrazbene izvrsnosti s jasnim privremenim statusom pojedinih jedinica.

(ii) Sustavno ulaganje u lokalnu infrastrukturu, tehničku i socijalnu. Nisu metropolski fondovi toliki da se mogu trošiti i na druga nacionalna područja. Ali, u dosadašnjoj praksi metropolskog ponašanja takvih primjera već ima. Oni su, doduše, više simbolične geste nego posljedice racionalne analize; ali time nisu manje poučni. Primjerice, zajedno s drugim hrvatskim županijama, grad Zagreb se obvezao izgraditi u

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

Vukovaru jedan "objekt" potreban gradu. Također: grad Zagreb se obvezao urediti (urbanistički i graditeljski) središnji trg u Kninu. Ta dva primjera mogu se razumjeti i kao jedna vrsta iznude nastale pod pritiskom posebna iskustva iz ratnih devedesetih godina. Ali, takva bi interpretacija bila, ipak, neumjesna. Činjenica je da su spomenuti primjeri korisnim orijentirima u stvaranju nove prakse obzirnosti između glavnih hrvatskih urbanih središta i hrvatske periferije. Sukladno tomu, postupci slični spomenutim intervencijama grada Zagreba u Kninu ili u Vukovaru nisu zgojni načelne geste nego samo rijetke sastavnice tek moguće prakse upravljanja gradskim razvitkom koja vodi računa o svim, u razvojnu mrežu uključenim gradskim akterima. Paradoks je samo naoko iznenađujući. Ali, u osnovi je običan. On poučava da je razvojna dezintegracija hrvatske periferije unutarnjim gradskim pitanjem. Dezintegracijski procesi s periferije u pravilu se premještaju u urbana središta. I u njima osamostaljuju urbane aktere koji množe modernizacijske blokade. Na taj se način razvojno propadanje na periferiji premješta i pretvara u modernizacijsko propadanje razvojnih središta. Zato razvojna potpora periferiji na temelju i u obzoru "horizontalnih" regionalnih politika metropole prema hrvatskim pokrajinama može biti vrlo korisnim pomagalom u osnaživanju – modernizacije hrvatskog društva. U tom kontekstu su i skicirani socijalni poticaji racionalna pomagala.

SIMBOLIČNE PRAKSE

U skupinu poticaja i obveza Zagreba na hrvatskoj periferiji svakako treba ubrojiti i izgrađivanje primjerenih simboličnih praksa. U brojnim je analizama, premda rubno, upozoreno da je područje periferije istovrsno semantičkoj (značenjskoj) pustinji. Na tu se činjenicu upozoruje i u brojnim radovima na pripremi "novih" pristupa regionalnom razvitku i modernizaciji. Upozoruje se, pri tomu, da na područjima bez značenjskih mreža i razina nije moguće primjereno mobilizirati ni zalihe sociokulturnog kapitala lokalne zajednice.

Značenjske se redukcije na periferiji, po pravilu, granaju u dva osnovna smjera. Pod zaštitom prvoga periferijsko se područje identificira kao ničije područje. To, praktično, znači kao područje bez povijesnih upisa: i dokaza da je na njemu moguć neki oblik društveno prihvatljiva ili, štoviše, poželjna života. Radikalizacija redukcije prirodno teče prema semantičkoj klopci koja trajno zatvara područje u identitet istovrstan identitetu "divljeg" i "rizičnog" područja; sukladno takvu identitetu, prvi racionalni gest na njemu, bilo koje skupine ili aktera je – što prije s njega otići. Identiteti se, poznato je, već u praksi primarne socijalizacije komunikacijski posreduju i bo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

gate. Na toj podlozi, prije svakog empirijskog iskustva, uspostavljaju se značenjske hijerarhije protiv periferije. Zacijelo ni jedno periferijsko područje u Hrvatskoj nije bilo "načeto" takvom značenjskom hijerarhijom koliko ličko/gacko/krbavsko područje s kontinentalne strane Velebita i njegovo obalno područje, sa suprotne strane. Na njemu je, poznato je, devedesetih godina socijalni proces ušao u zaključnu letalnu fazu.

Pod zaštitom drugog smjera semantičkog reduciranja područja se identificiraju trajnim atributima "razbojnička" ili "kulturno nesposobna". Na toj podlozi nemalo hrvatsko periferijsko područje podleglo je oznakama kakve su "vlaji", "bulini", "čaruge" itd. S obzirom na tradicijsku jakost pojedinih rentnih strategija, konvencionalnih u paradoksalnim modernizacijama periferijskih društava, spomenuti atributi nisu bez empirijske argumentacije. Ali, implikacije tih argumenata su u razvojnoj praksi problematične. Jer, upućuju na obvezu trajne socijalne i razvojne segregacije područja.

Oba smjera semantičkog reduciranja, promotrena kao jedinstveni proces, pokazuju, međutim, da je na djelu praksa desubjektivizacije područja; iliti, praksa ukidanja semantičkih čuvara područja. Koliko ona može uznapredovati pokazuje, primjerice, značenjska banalizacija mjesta s prvim hrvatskim metropolama (Nin, Knin, Bišće, Solin itd.). Ide li se dosljedno tim tragom, prispijeva se do identitetskih konstrukcija koje, doduše, jamče neku prihvatljivu funkcionalnu sadašnjost perifernoj socijalnoj skupini, ali bez ikakve uvjerljive legitimacije. Prirodna je posljedica te okolnosti da drugi u komunikacijskoj zajednici (susjedna društva) ne vjeruju u sposobnosti periferijskog društva da razvija i održava univerzalne predložke vrijednosti (specifično definirane u toj komunikacijskoj zajednici). Drukčije rečeno, takva su društva neprestano izložena opasnosti da budu stavljena pod "nadzor" u ime projektirana manjka legitimacije. Nije teško pokazati da su brojne razvojne teškoće periferijskih područja specifično izazvane tim činjenicama.

Mogućnosti metropole u toj vrsti revitalizacije po našoj su ocjeni najbolje naznačene granicama imaginarne metropole. U toj imaginarnoj mreži uspostavlja se alternativni metropolski prostor u kojem svako ugaslo središte ponovno zadržava svoje metropolske označitelje. Praktično promatrano, taj proces obuhvaća viševrstne postupke u rasponu od sustavno definirane zaštite (spomenika, graditeljskih dobara itd.) do planiranih teatralizacija kakve su, za sada, isključivom povlasticom većih gradskih središta (Split, Dubrovnik, Zagreb, Osijek, Rijeka itd.) Ni jedan od tih postupaka formalne institucije državne vlasti, već zbog konstrukcijskih pravila, ne mogu dosljedno razvijati. Ali, akteri sposobni za "horizontalne" procedure i prakse svakako mogu.

ZAGREB KAO STROJ REVITALIZACIJE

Isticanje naznačena naslova može se činiti neprikladnom pripodobom. Neprikladnom, jer jednoj socijalnoj zbilji dopisuje obilježja stroja; i zbog toga što u općenitu razvojnu usporevanju hrvatskog društva nazvati nekoga revitalizacijskim strojem jednostavno odudara od glavnih boja socijalnog pejisaža. Pa ipak, držimo da naslov nije posve neprikladan zbog nekoliko razloga.

Ponajprije, uloga revitalizacijskog stroja je zagrebačka metropolska obveza, kako smo naznačili u prijašnjim ulomcima. Ta činjenica implicira da se ukupna razvojna efikasnost grada ne može određivati samo na temelju pokazatelja unutarnjih, gradskih, poboljšica, premda je ta navika dominirajućom praksom. Ona bi bila posve primjerena gradovima bez integracijskih obveza. Ali grad s metropolskim obvezama mora u općenitu bilancu navlastite uspješnosti uvrstiti i pokazatelje revitalizacijske uspješnosti na hrvatskoj periferiji. Zahtijevati takvo što u razdoblju druge modernizacije, kad gradovi nisu imali navlastiti sistemski subjektivitet, pa se nisu ni mogli ustaliti u ulozi inicijatora ili organizatora poduzetničkih praksa, svakako bi bilo neprikladno. No, razdoblje (intencionalne) treće hrvatske modernizacije koja se, u formalnom pogledu, naslanja na samostalnu hrvatsku državu takvu je zapreku uklonilo. Pa gradovi, sukladno svojim razvojnim ciljevima i obvezama, mogu razviti i navlastite poduzetničke prakse. Ta mogućnost nije bez polemičkih implikacija u odnosu na razumijevanje grada kao komunalne zajednice koja "konzervativno" zarađuje (prirezi, takse, komunalne nadoknade itd.). Ali, analiza djelovanja većih europskih gradova pokazuje da se ni upravljanje gradom reducirano na uspješno komunalno upravljanje ne može efikasno organizirati bez pomoći poduzetničkih zamisli i postupaka. (Primjerice, otkup graditeljskog zemljišta za budući gradski razvitak, revitalizacija starih dijelova itd.) Prispodoba "stroja", dakle, upućuje na potrebu promjene u razumijevanju i upravljanju gradom. Budući da je on komunalna zajednica, ne može se bez brojnih socijalnih i funkcionalnih opasnosti reducirati na označnicu "poduzeće". Ali, na drugoj strani, ta označnica unosi u upravljačku praksu nove postupke kojima je cilj raspoloživa gradska dobra rabiti kao sredstva zarade, kako bi grad mogao prihvatiti sve one obveze koje su implicitne njegovu položaju u nacionalnoj mreži.

Iduća činjenica s kojom treba računati u obrani naslova "revitalizacijski stroj" je društvena moć s kojom gradska uprava i njegove institucije raspolažu. Ona se ne potvrđuje samo u odnosu na poslove gradske razine. Ta moć je, uostalom, definirana sustavom formalnih ovlasti. Posrijedi je druga vrsta moći: ona koju grad stječe na temelju svojih metropolskih at-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

ributa. Ona se potvrđuje na nacionalnoj razini. Nije, dakako, prijeporno što se ona koristi za gradske poboljšice. Koliko je Zagreb metropolskom zbiljnošću, on je i područjem nacionalnog investiranja. Ali, ograničiti tu moć samo na unutarnje, gradske, poboljšice znači zlorabiti metropolske ovlasti. U analizi gradskog zagrebačkog identiteta (Rogić, 1997.) pokazali smo da su u više navrata zagrebački građani odbijali prihvatiti obveze grada u obrani kraljevstva. Ali su, na drugoj strani, rado baštinili povlastice položaja metropolskog mjesta. Taj se obrazac predvidljivo reciklira, pa mu i ne treba dopisivati posebnu podlogu, osim strukturne tendencije hrvatskog (malog) građanstva da učvrsti rentijerskim ovlastima svoj labilan položaj. Bitno je, međutim, upozoriti da je u tom slučaju prigovor kako je metropola specifičan urbani monopol – točna. Pak, modernizacijska je intencija da se učvrsti položaj metropole, ali ne s monopolnom nadmoći nego sa suradničkim obvezama. One, pak, prirodno proizlaze iz integracijskih zadaća metropole.

Treća činjenica koja podupire razložnost spomenutog naslova "revitalizacijski stroj" su velegradske dimenzije i komunikacijska gustoća Zagreba. Broj zagrebačkih stanovnika kontinuirano se, poznato je, povećavao na temelju mehaničkog priraštaja (useljavanja). Fizičko jačanje Zagreba, dakle, i njegovo postupno pretvaranje u velegradsku zbilju izvedeno je, pokraj ostalog, i iz demografskog slabljenja periferije. Mnogožeći, na podlozi velikih brojeva, institucionalnu i komunikacijsku gustoću, Zagreb je oblikovao posebno razvojno područje (na kojemu ustrojava morfološka tradicija urbane sociologije). Posrijedi je činjenica da na tom području gustoća poticaja na individualizaciju i poduzetničko djelovanje ima vrijednost posebna razvojna dobra (resursa). Na toj se podlozi oblikuje i specifična razvojna kompetencija glavnih razvojnih skupina kakve u drugim gradovima, bez komunikacijske gustoće, nema. To je, jednostavno, mjesni monopol. On se ne može teritorijalno redistribuirati. Jer bi, u tom slučaju bio, kao razvojna prednost, poništen. Ali, pojedini se razvojni akteri, pa i grad kao jedinstveni akter, koji su ukorijenjeni u toj gustoći, mogu ovlastiti za pojedine programe i likove revitalizacije periferije. Primjerice, nova regionalna politika temelji se na razvojnoj kompetenciji lokalnog stanovništva. Na brojnim periferijskim područjima takvih skupina nema. Pa, dakle, nema ni subjekta sposobna za izazivanje endogena razvitka; bez njega, pak, nije moguća ni obnova razvojnog autoriteta periferijskih područja. Nema nikakve zapreke da se grad Zagreb javi u ulozi organizatora potrebnih institucionalnih usluga kako bi se primjerenim treningom osposobile periferijske elite za potrebno razvojno djelovanje. Potencijal Sveučilišta i drugih istraživačkih i posredničkih ustanova, premda je, nerijetko, precijenjen-

en, ipak može u tom pogledu biti odlučujući. Naznačen je primjer, nesumnjivo, apstraktan, ali ne zbog manjka razvojne razložnosti, nego zbog institucionalne praznine koja obilježuje to područje razumijevanja metropolskih obveza i prerazdioke metropolskih monopola.

Napokon, na korist uporabe spomenute sintagme "radi" i simbolični učinak prisutnosti metropole na nekom posebnom poslu ili području. Budući da je s posebnim ovlastima u nacionalnoj integraciji, metropolskoj se prisutnosti dopisuju i specifični označitelji kakvi su: pouzdanost, izvrsnost, nova vrijednost itd. Sve mjerodavne analize socijalnih putanja, pak, pokazuju da se društvene skupine kreću prema mjestima ili područjima koja su već označena atributima skinutim sa slika poželjnih stanja ili vrijednosti. To, pak, ima značiti, pokraj ostaloga, da se revitalizacija hrvatske periferije ne može uspješno pripremiti koliko je ona ili simbolična pustinja (dakle, područje na kojemu su cenzurirani nositelji značenja/pamćenja); ili, pak, negativno označeno područje (na kojemu ljudski život i nije moguće bez iznimne žrtve zasnovati; primjerice, područje posijano minama; područje endemske oskudice u Zagori ili Lici itd.). Povratak socijalnih skupina na takva područja ne može se pripremiti samo stavljanjem u izgled pragmatičnih dobiti. Jer, većina se njih može efikasnije steći u postojećim gradovima. Pripremi li se, međutim, strategija značenjskih obrata, moguće je pomnožiti simbolične pokretače drukčijeg odnosa prema perifernom području. Takva se strategija ne može pripremiti bez sudioništva metropolskih sudionika (institucija, osoba, poduzetničkih inicijativa itd.). Temeljna je implikacija prisutnosti da program revitalizacije nije spašavanje sirotinje (deklasiranje identitetskih označitelja), nego trasiranje nove kolektivne pobjedničke povijesti koja je samo posebnim nastavkom najboljih pobjedničkih iskustava iz prijašnjih modernizacijskih razdoblja. Na toj osnovici i metropola oblikuje novu tradiciju, sukladno naznakama i očekivanjima nadbiskupa Haulika u osvit prve hrvatske modernizacije. Dakle, baš zbog obveze da svoje monopolne dobiti prerazdijeli na temelju obveza u nacionalnoj integraciji, Zagreb zaslužuje naslov "stroj revitalizacije". U protivnom, ostaje ograđen prigovorom da je strukturno ovisan o – urbanom monopolu.

LITERATURA

Braudel F., 1992., *Vrijeme svijeta, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII stoljeća*, August Cesarec, Zagreb.

Čaldarović, O., 1999., Razvojni ciljevi i naslijeđena razvojna ograničenja hrvatskih srednjih gradova, u: *Društvena istraživanja* 8(39), str. 71 – 86., Zagreb.

Dakić S., 1992., *Spisi o novoj zavičajnosti*, Turistkomerc, Zagreb.

Friedman J., Weaver C., 1979., Territory and Function, u: *The Evolution of Regional Planning*, Edward Arnold, London.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

Musto S., 1989., Development Problems of the European Periphery, u: *Spatial Aspects of the Technological Change*, Universidad del Pais Vasco, Bilbao.

Nejašmić. I., 1994., Doseljavanje u Zagreb, u: *Geografski horizont* br. 2, Zagreb.

Razvojne aspiracije stručnih skupina na području Ličko-senjske županije, skupina autora, 1996., IPDI, Zagreb.

Rogić I., 1997., *Tko je Zagreb?*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Rogić I., 1998., Generalni urbanistički plan i Strategija razvitka Zagreba, Gradski zavod za planiranje razvoja i zaštitu čovjekova okoliša, Zagreb, rukopis.

Rogić I., Štambuk M., 1998., ur. *Duge sjene periferije*, Institut Pilar, Zagreb.

Rogić I., Zeman Z., 1998., ur. *Privatizacija i modernizacija*, Institut Pilar, Zagreb.

Stöhr W., 1992., On the Theory and Practice of Local Development in Europe, u: *Global Challenge and Local Response*, Mansell, New York.

Wallerstein I., 1986., *Suvremeni sovjetski sistem*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb.

Wallerstein I., 1991., *Geopolitics and Geoculture*, University Press, Cambridge.

Development Obligations of Zagreb toward the Croatian Periphery

Ivan ROGIĆ, Anka MIŠETIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

This article discusses the relation 'centre-periphery' within the context of modern Croatian society and models of metropolitan participation in programs for revitalization of the periphery. Using the scheme 'metropolis-periphery' as a consequence of acts of identity, the authors 'place' the periphery within the network of cooperative relation which in turn becomes a very important constructive mode in forming any social integrations. A successful (post)modernization process based on endogene regional development results in the ability of metropolitan actors to revitalize the periphery. From the perspective of cooperative relations, the term 'metropolis' includes both basic metropolitan community (capital) and entire area of community (imaginary metropolis). The formation of the local community identity is the most important item on the list of revitalizing objectives of the Croatian periphery. Metropolitan obligations could be described as several development incentives: commercial, social...etc. Finally, to avoid any objections toward metropolis being a specific urban monopoly, finding solutions in the cooperation of 'metropolis-periphery' would be of the utmost importance.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 819-841

ROGIĆ, I., MIŠETIĆ, A.:
RAZVOJNE OBVEZE...

Entwicklungspflichten der Stadt Zagreb gegenüber der kroatischen Peripherie

Ivan ROGIĆ, Anka MIŠETIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die vorliegende Arbeit problematisiert zunächst den Bezug zwischen urbanem Mittelpunkt und Peripherie im Kontext der zeitgenössischen kroatischen Gesellschaft sowie ferner die Modelle zur Beteiligung von Großstädten an Revitalisierungsprogrammen für abgelegene Wohngebiete. Die Autoren gehen von dem Bezugsschema Metropole (Mittelpunkt)–Peripherie als einer Folgeerscheinung jeweils verschiedener Identitätsformen aus und betrachten die Peripherie als Bestandteil eines Kooperationsnetzes, das für die Verwirklichung sozialer Integration unerlässlich ist. Die Befähigung metropolitanischer Akteure zur Wiederbelebung städtischer Randgebiete geht zurück auf die Befähigung zu einer erfolgreichen (Post-)Modernisierung, welche wiederum auf einer endogen motivierten Regionalentwicklung gründet. Aus der Perspektive von Kooperationsverhältnissen umfasst der Begriff der Metropole außer dem Stadtzentrum (Kern der Kommune) auch das Gesamtgebiet dieser Kommune (imaginäre Metropole). Das erste Anliegen kroatischer Programme zur Revitalisierung städtischer Randgebiete ist die Identitätsgestaltung in den entsprechenden lokalen Grundeinheiten, welche dann erst in zweiter Instanz und autonom ihre weitere Entwicklung, zu der sie imstande sind, bestimmen können. Die Aufgaben von Großstädten konzentrieren sich in verschiedenen Arten von Entwicklungsanregungen, und zwar hauptsächlich in den Bereichen Unternehmertum und Soziales. Es gilt letztlich, die aus den Integrationsbestrebungen der Metropole hervorgehende Verpflichtung zur Zusammenarbeit als Alternative zu wählen, um den Vorwurf auszuräumen, dass es sich bei der Metropole um ein spezifisches urbanes Monopol handle.